

УДК 343.343.3

К.І. БЕРЛЯНД, Харківський національний університет внутрішніх справ

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ЩО ПЕРЕДБАЧАЄ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ХУЛІГАНСТВО

Ключові слова: кваліфікуючі ознаки, особливо кваліфікуючі ознаки, вдосконалення законодавства

В науці кримінального права склади злочинів традиційно поділяють на основні (прості), склади з обставинами, що пом'якшують відповідальність (так звані привілейовані склади), та склади з обставинами, що посилюють відповідальність (так звані склади із кваліфікуючими ознаками). Отже під кваліфікованими розуміють склади злочинів, які наділені ознаками, що посилюють відповідальність, тобто, крім ознак основного складу, вони містять також ознаки, що характеризують підвищену суспільну небезпечність діяння порівняно з основним складом. Такі склади, як правило, сформульовані в частинах других відповідних статей Особливої частини Кримінального кодексу (КК) України. Різновидом кваліфікованого складу є особливо кваліфікований склад. Це склад з так званими особливо обтяжуючими обставинами (особливо кваліфікуючими ознаками), які передбачаються звичайно у відповідних частинах статей після частин других цих статей.

При цьому термін «кваліфікуючі ознаки» використовується у науковій літературі у двох значеннях – широкому та вузькому. У широкому – це будь-які кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, передбачені конкретним складом злочину, у вузькому – лише ті кваліфікуючі ознаки, що передбачені частинами статей, які мають місце після основного складу злочину. У свою чергу і термін «особливо кваліфікуючі ознаки» останнім часом також використовується як у широкому,

так й у вузькому розумінні. У широкому розумінні – це усі ознаки складу злочину, які мають місце у частинах статті, передбачених після частини другої, або іншої частини, що передбачає кваліфікуючі ознаки, а у вузькому розумінні – тільки ті ознаки, які встановлені у частині статті, котра передбачається після тієї частини, в якій йдеться про кваліфікуючі ознаки.

У зв'язку з цим досить цікавою вважається класифікація складів злочинів з обтяжуючими (кваліфікуючими) ознаками, відповідно до якої на думку В.К. Грищука, доцільно виокремлювати: 1) склади злочинів зі звичайними обтяжуючими ознаками (кваліфіковані склади злочинів, наприклад, ч.3 ст.143, ч.2 ст.177, ч.2 ст.185, ч.2 ст.259, ч.2 ст.306 КК); 2) склади злочинів з особливо обтяжуючими ознаками (особливо кваліфіковані склади злочинів, наприклад, ч.3 ст.135, ч.3 ст.136, ч.3 ст.212, ч.3 ст.303 КК); 3) склади злочинів з винятково обтяжуючими ознаками (винятково кваліфіковані склади злочинів, наприклад, ч.4 ст.152, ч.4 ст.185, ч.4 ст.186, ч.4 ст.187 КК); 4) склади злочинів з надзвичайно обтяжуючими ознаками (надзвичайно кваліфіковані склади злочинів, наприклад, ч.5 ст.185, ч.5 ст.186, ч.5 ст.191 КК [1, с.157].

Виходячи з такої класифікації кваліфікуючих ознак, слід констатувати, що ст.296 КК України, прийнятого 05.04.2001 р., яка складається з чотирьох частин, містить такі склади злочинів як основний, кваліфікований, особливо кваліфікований та винятково кваліфікований. При цьому слід зауважити, що така конструкція статті, що передбачає відповідальність за хуліганство, характерна лише для чинного КК України. Відповідні статті, які передбачалися у попередніх українських кодексах, містили не більш трьох частин, а тому і класифікація кваліфікуючих ознак була декілька іншою. Це потребує вивчення нових аспектів проблеми, з'ясування ступеню досконалості нової кримінально-правової норми, що встановлює відповідальність за хуліганство в основному та кваліфікованих складах злочину.

Питання щодо кваліфікуючих ознак складів злочинів взагалі та хуліганства зокрема

розглядалися у роботах таких вітчизняних дослідників як М.І. Бажанов, В.К. Гришук, І.М. Даньшин, М.Й. Коржанський, Л.О. Кузнецова, П.С. Матишевський, В.О. Навроцький, М.Л. Наклович, В.В. Налуцишин, А.В. Савченко, С.С. Яценко та інших. Але багато питань з цієї проблематики залишаються поки не вирішеними та потребують відповідної уваги науковців.

Як показує аналіз колишнього та чинного вітчизняного законодавства, а також законодавства зарубіжних країн, віднесення тих або інших обставин, до цієї або іншої категорії кваліфікуючих ознак хуліганства залежить як від конструкції статті в цілому, так й від ознак її основного складу зокрема. Так, відповідно до ч.1 ст.296 КК України чинної редакції ознаками основного складу хуліганства передбачається наступне: «Хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом». До звичайних кваліфікуючих ознак відповідно до ч.2 ст.296 КК віднесені ті самі дії, вчинені групою осіб; до особливо кваліфікуючих ознак відповідно до ч.3 ст.296 КК – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони були вчинені особою, раніше судимою за хуліганство, чи пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії; до винятково кваліфікуючих ознак відповідно до ч.4 ст.296 КК – дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень.

Однак, якщо звернутися до вітчизняного історичного досвіду, то виявляється таке, що ніколи раніше стаття, яка передбачала відповідальність за хуліганство, не складалась з чотирьох частин. Конструкція цієї статті звичайно складалась з двох, а частіше всього з

трьох частин і містила або лише кваліфікуючі, або кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки складу злочину. На це вказує і зарубіжний досвід законотворення пострадянських держав, оскільки лише в КК Республіки Вірменія стаття, що передбачає відповідальність за хуліганство, складається з чотирьох частин, в КК Латвійської Республіки, Литовської Республіки та Російської Федерації – з двох частин, в КК інших пострадянських частин – з трьох частин, які відбивають класичну тріаду поділу хуліганства на просте, злісне та особливо злісне. У зв'язку з цим виникає питання щодо доцільності порушення цієї класичної тріади поділу хуліганських дій та оптимізації конструкції відповідної статті, тим більш, що загальний перелік обставин, що характеризують хуліганство, в цілому є приблизно однаковим, незалежно від конструкції статті, а різниця стосується в основному особливостей віднесення цих обставин до ознак диспозиції статті або до тієї чи іншої категорії кваліфікуючих ознак.

Так, відповідно до ч.1 ст.296 КК України кримінально караним хуліганством визначається лише таке, що супроводжувалось особливою зухвалістю або винятковим цинізмом. У зв'язку з цим у п.5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство» роз'яснюється, що за ознаками особливої зухвалості хуліганством може бути визнано таке грубе порушення громадського порядку, яке супроводжувалось, наприклад, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, знущанням над нею, знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, руху громадського транспорту тощо, або таке, яке особа тривалий час уперто не припиняла; хуліганством, яке супроводжувалось винятковим цинізмом, можуть бути визнані дії, поєднані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих норм моралі, наприклад, проявом безсоромності чи грубої непристой-

ності, знуцанням над хворим, дитиною, особою похилого віку або такою, яка перебувала у безпорадному стані [2, с.5]. Але ті ж самі обставини вчинення хуліганських дій (особлива зухвалість або винятковий цинізм) відповідно до ч.2 ст.70 КК УРСР 1927 р. і ч.2 ст.206 КК України 1960 р. відносилися до кваліфікуючих ознак хуліганства.

Тією чи іншою мірою хуліганські дії, що відзначаються особливою зухвалістю або винятковим цинізмом віднесені до кваліфікуючих ознак і в низці чинних КК зарубіжних держав. Зокрема у якості кваліфікуючої ознаки у ч.2 ст.195 КК Естонської Республіки передбачене хуліганство, що відзначається за своїм змістом винятковим цинізмом чи особливою зухвалістю; у ч.2 ст.231 КК Латвійської Республіки в якості кваліфікованого складу передбачене хуліганство, пов'язане зі знищенням чи пошкодженням майна, тоді як ознаки цинізму мають місце у ч.1 ст.231 КК, де встановлюються ознаки основного складу злочину; у ч.2 ст.258 КК Республіки Вірменія та ч.2 ст.237 КК Республіки Таджикистан навпаки в якості кваліфікуючої ознаки має місце хуліганство, вчинене з винятковим цинізмом, а поєднаність хуліганських дій зі знищенням чи пошкодженням майна охоплюється ознаками основного складу злочину; ч.2 ст.234 КК Киргизької Республіки в якості кваліфікованих передбачає такі види хуліганства: поєднане зі знуцанням над малолітнім, інвалідом, особою похилого віку або такою, яка перебувала в безпорадному стані (п.3 ч.2 ст.234 КК), поєднане з умисним знищенням чи пошкодженням майна, що завдало істотної шкоди (п.4 ч.2 ст.234 КК); ч.2 ст.277 КК Республіки Узбекистан – такі види: яке супроводжувалось винятковим цинізмом, що виражається у демонстративній зневаги до загальноприйнятих норм моралі (п.«г» ч.2 ст.277 КК), поєднане зі знуцанням над малолітнім, інвалідом, особою похилого віку або такою, яка перебувала в безпорадному стані (п.«д» ч.2 ст.277 КК), поєднане з умисним знуцанням чи пошкодженням майна, що завдало шкоду у великому розмірі (п.«е» ч.2 ст.277 КК).

З іншого боку, як і в ч.1 ст.296 КК України особлива зухвалість і винятковий цинізм охоплюються ознаками основного складу у ч.1 ст.339 КК Республіки Білорусь, ч.1 ст.257 КК Республіки Казахстан, ч.1 ст.287 КК Республіки Молдова, більш того, ознаками основного складу передбаченого ч.1 ст.287 КК Республіки Молдова охоплюються також хуліганські дії, пов'язані з опором представникові влади чи іншій особа, яка припиняла хуліганські дії.

Перша кваліфікуюча ознака, яка встановлена у ч.2 ст.296 чинного КК України і передбачена окремо від інших кваліфікуючих ознак у самостійній частині статті, є вчинення хуліганства групою осіб. Така ж ознака мала місце й у ч.2 ст.70 КК УРСР 1927 р., але передбачалась вона не окремо від інших кваліфікуючих ознак, а навпаки – поряд з іншими кваліфікуючими ознаками. Така ж кваліфікуюча ознака має місце і в кримінальних кодексах інших пострадянських держав у статтях, що встановлюють відповідальність за хуліганство, але в жодному кодексі ця кваліфікуюча ознака не передбачається окремо від інших кваліфікуючих ознак. Тому виникає питання щодо доцільності виокремлення у самостійну частину статті цієї кваліфікуючої ознаки у ст.296 КК України 2001 р. і штучного порушення за рахунок цього відомої тріади поділу хуліганства на просте, злісне та особливо злісне.

Крім того, у кримінально-правовій науці виникають чисельні дискусії щодо тлумачення цієї кваліфікуючої ознаки та кваліфікації хуліганських дій вчинених групою осіб. Справа у тому, що відповідно до ч.1 ст.28 КК України злочин вважається таким, що вчинений групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою. Тому одразу ж виникає питання стосовно кваліфікації хуліганства, вчиненого за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією, тим більш, що декілька нечітку та неоднозначну позицію з цього приводу було висловлено у п.6 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. № 10 «Про судову практику у

справах про хуліганство», а саме: «Хуліганство визнають учиненим групою осіб і кваліфікують за ч.2 ст.296 КК у разі участі в злочинних діях декількох (двох і більше) виконавців незалежно від того, яка форма співучасті (ст.28 КК) мала місце. Кваліфікація за цією ознакою дій осіб, які вчинили злочин за попередньою змовою або організованою групою, не виключає визнання зазначених обставин такими, що обтяжують покарання (п.2 ч.1 ст.67 КК)» [2, с.5].

Виходячи з такого тлумачення щодо кваліфікації хуліганських дій, вчинених групою осіб, одні автори вважають, що за ч.2 ст.296 КК України слід кваліфікувати як хуліганство, вчинене групою осіб без попередньої змови, так і хуліганство, вчинене за попередньою змовою групою осіб, а також вчинене організованою групою [3, с.611; 4, с.1002], інші автори, навпаки, звертаючи увагу на те, що нормативне визначення поняття «група осіб», за загальним правилом, має бути обов'язковим для всіх випадків його використання в Особливій частині КК [3, с.53], що відповідно до ч.4 ст.67 КК України, якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз врахувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує, вважають, що хуліганство, вчинене за попередньою змовою групою осіб або організованою групою, неможливо кваліфікувати за ч.2 ст.296 КК України. У цьому зв'язку В.В. Налуцишин пропонує вчинення хуліганства за попередньою змовою групою осіб розглядати як діяння, передбачене ст.293 КК «Групове порушення громадського порядку», а вчинення хуліганства організованою групою – як діяння, передбачене ст.294 КК «Масові заворушення» [5, с.140], а Л.О. Кузнецова вважає за доцільне доповнити ч.3 ст.296 КК України новою кваліфікуючою ознакою – «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб» [6, с.164].

Слід погодитись з Л.О. Кузнецовою, що вирішення цього питання необхідно здійсню-

вати на законодавчому рівні, але при цьому потрібно врахувати як вітчизняний, так й зарубіжний досвід законотворення. Тут слід зауважити, що для вітчизняного кримінального законодавства не є традиційним передбачення в якості особливо кваліфікуючої ознаки вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб. Така ознака традиційно передбачається в якості кваліфікуючої, а в якості особливо кваліфікуючої ознаки частіше за все передбачається вчинення злочину організованою групою. Не передбачається у різних частинах статей вчинення злочину групою осіб та вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб також у складах хуліганства, які мають місце у кримінальних кодексах зарубіжних держав. У всіх кодексах пострадянських держав ця ознака передбачається як єдина у відповідній частині статті про хуліганство й має такі формулювання: вчинене групою осіб (ст.221.2.1 КК Азербайджанської Республіки, ч.2 ст.339 КК Республіки Білорусь, ч.2 ст.231 КК Латвійської Республіки, ч.2 ст.277 КК Республіки Узбекистан); вчинене групою осіб без попередньої змови або групою осіб за попередньою змовою (ч.2 ст.234 КК Киргизької Республіки, ч.2 ст.279 КК Туркменістану); вчинене групою осіб, за попередньою змовою групою осіб або організованою групою (ч.2 ст.257 КК Республіки Казахстан, ч.2 ст.237 КК Республіки Таджикистан); вчинене групою осіб або організованою групою (ч.3 ст.258 КК Республіки Вірменія); вчинене двома або більше особами (ч.2 ст.287 КК Республіки Молдова); вчинене групою осіб за попередньою змовою (ч.2 ст.239 КК Грузії); вчинене за попередньою змовою групою осіб або організованою групою (ч.2 ст.213 КК Російської Федерації). Тому вважається за доцільне не доповнення ч.3 ст.296 КК України новою ознакою «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб», яка передбачатиметься окремо від кваліфікуючої ознаки «групою осіб», що має місце у ч.2 ст.296 КК, а доповнення останньої кваліфікуючої ознаки ознаками інших форм співучасті та об'єднання кваліфікуючих ознак, що мають місце у частинах

2 і 3 ст.296 КК у єдиній для них частині, бо виокремлення у ч.2 ст.296 КК у самостійній частині такої кваліфікуючої ознаки як вчинення хуліганства групою осіб вважається штучним та таким, що не узгоджується із вітчизняним та зарубіжним досвідом законотворення взагалі та встановлення кримінальної відповідальності за хуліганство зокрема. Відповідно до цього частину 3 ст.296 КК передбачити як частину 2, а частину 4 ст.296 КК – як частину 3 ст.296 КК України.

У ч.3 ст.296 КК України у чинній редакції в якості кваліфікуючих ознак встановлено вчинення зазначених дій особою, раніше судимою за хуліганство, або поєднаність цих дій з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

Тут слід зауважити, що така кваліфікуюча ознака як вчинення хуліганських дій особою, раніше судимою за хуліганство передбачена також в ч.2 ст.239 КК Грузії та ч.2 ст.195 КК Естонської Республіки. В Кодексах інших пострадянських держав, де має місце у складі хуліганства відповідна кваліфікуюча ознака, вказується не на попередню судимість, а на вчинення хуліганських дій повторно (ч.2 ст.339 КК Республіки Білорусь, ч.3 ст.258 КК Республіки Вірменія, ч.2 ст.286 КК Республіки Молдова, ч.2 ст.237 КК Республіки Таджикистан, ч.2 ст.279 КК Туркменістану, ч.3 ст.277 КК Республіки Узбекистан) або неодноразово (ч.2 ст.257 КК Республіки Казахстан, ч.3 ст.234 КК Киргизької Республіки). Повторність як кваліфікуюча ознака хуліганства передбачалася і в ч.2 ст.70 КК УРСР 1927 р. Вказане свідчить про доцільність вдосконалення положень ст.296 КК України шляхом уточнення розглядуваної кваліфікуючої ознаки і передбачення підвищеної відповідальності за хуліганські дії вчинені повторно.

У ч.4 ст.296 КК України в якості винятково кваліфікованих видів хуліганства передбачаються такі, що вчинені із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета спеціально пристосованого або заздалегідь за-

готовленого для нанесення тілесних ушкоджень. Така кваліфікуюча ознака має місце у складах хуліганства переважній більшості Кодексів пострадянських держав, за винятком ст.294 КК Литовської Республіки, бо ця стаття взагалі не містить кваліфікуючих ознак та ст.213 КК Російської Федерації, бо застосування зброї або предметів, що використовуються як зброя, передбачене у цієї статті не як кваліфікуюча ознака, а як ознака основного складу злочину у ч.1 ст.213 КК РФ. Слід також зауважити, що у ч.3 ст.339 КК Республіки Білорусь ця кваліфікуюча ознака містить вказівку також на використання в ході хуліганських дій вибухових речовин або вибухових пристроїв, що вважається за доцільне врахувати при вдосконаленні положень ст.296 КК України.

На підставі викладеного, з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду законотворення вважаємо за доцільне здійснити певні зміни та доповнення щодо статті 296 КК України та викласти її у наступній редакції:

«Стаття 296. Хуліганство

1. Хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, – карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років.

2. Злісне хуліганство, тобто ті самі дії, вчинені групою осіб, за попередньою змовою групою осіб або організованою групою, або вчинені повторно чи пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, –

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

3. Особливо злісне хуліганство, тобто дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені із застосуванням вогнепальної зброї, вибухових речовин,

вибухових пристроїв, холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років».

ЛІТЕРАТУРА

1. Гришук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / В. К. Гришук. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2006. – 568 с.

2. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про хуліганство» : від 22.12.2006 р., № 10 // Відомості Верховного Суду України. – 2007. – № 2. – С. 4–7.

3. Науково-практичний коментар до Кри-

мінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. – 4-те вид., переробл. та доповн. – К. : А.С.К., 2005. – 848 с.

4. Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 2-е вид., переробл. та доповн. – К. : Дакор, 2008. – 1428 с.

5. Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст.296 КК. України): дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – 266 с.

6. Кузнецова Л. О. Кримінальна відповідальність за хуліганство: порівняльно-правове дослідження: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Кузнецова Лариса Олександрівна. – К., 2011. – 307 с.

Берлянд К. І. Кваліфікуючі ознаки складу злочину, що передбачає відповідальність за хуліганство / К. І. Берлянд // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 32–37 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12bkivzx.pdf>

Розглянуто питання щодо кваліфікуючих ознак складу злочину, передбаченого ст.296 КК України, та запропоновано шляхи вдосконалення закону про кримінальну відповідальність за хуліганство.

Берлянд К.И. Квалифицирующие признаки состава преступления, которое предусматривает ответственность за хулиганство

Рассмотрены вопросы о квалифицирующих признаках состава преступления, предусмотренного ст.296 УК Украины, и предложены пути совершенствования закона об уголовной ответственности за хулиганство.

Berljand K.I. Qualifying Signs of Acts Reuse Which One Envisions Liability for Hooliganism

Questions to the characteristic signs of a crime under clause 296 of the criminal code of Ukraine Discussed and proposed the ways of improvement of legislation on criminal responsibility for hooliganism.